

De voormoeders

Suze Zijlstra

De voormoeders

Een verborgen Nederlands-Indische
familiegeschiedenis

Ambo|Anthos
Amsterdam

Inhoud

Op reis 9

- 1 Overmeestering 27**
De onvindbare moeder
- 2 Een fragiel bestaan 47**
Jacoba Happon
- 3 De regel en de praktijk 69**
Jacoba van Clootwijk
- 4 Overname 95**
Jacomina Fay
- 5 Uitbuiting 117**
Betjie
- 6 Versnelling 137**
Delia Augustina van der Worm
- 7 Verdere ‘vereuropeanisering’ 159**
Cornelia Frederika Rosenquist
- 8 Naar onafhankelijkheid 183**
Hetty Eleonore Beijer

9 Naar Nederland 221

Inge Hess

10 Thuis 243

Suze Zijlstra

Verantwoording 261

Illustratieverantwoording 303

Kaart Indonesische Archipel 304

Kaart Java en omgeving 304

Kaart Fort Rotterdam en omgeving 305

Dankwoord 307

De onvindbare moeder	+	Joan Happon
Jacoba Happon	x	Coert Axelsz Rosenquist
Jacoba van Clootwijk	x	Axel Anthonij Rosenquist
Jacomina Fay	x	Jacob Happon Rosenquist
Betje	+	Johan Daniel Anthony Rosenquist
Delia Augustina van der Worm	x	Johannes Wilhelmus Theodorus Rosenquist
Cornelia Frederika Rosenquist	x	Piet Beijer
Hetty Eleonore Beijer	x	Frederik Benjamin Hess
Inge Hess	x	Willem Zijlstra
Linde, Suze, Josie		

Op reis

Zolang ik me kan herinneren, vertelde oma ons over haar leven op Java, waar ze vandaan kwam en tot haar eenendertigste woonde. Toen wij klein waren, logeerde ze regelmatig bij ons. Dan sloiep ze op de bank in de woonkamer en in de ochtend, als onze ouders nog niet op waren, gingen mijn zus en ik naar beneden om haar wakker te maken. We kropen bij haar om naar haar verhalen te luisteren. Als kleine sprietjes mochten we, als zij op haar buik lag, voorzichtig op haar rug komen zitten. Dan vertelde ze over haar jeugd, of nam ze ons vanaf de bank met een ronkende motor al heen en weer schuddend mee in een vliegtuig naar Indonesië. We vlogen over de tropische bossen en zagen de berglandschappen en rijstvelden aan ons voorbij trekken. Bij onverwachte wendingen en dalingen hielden we onze adem in.

We zagen tijdens die ochtenden het land waarover ze ons zo vaak vertelde duidelijk voor ogen, dat land waar ze was geboren en opgegroeid en waar ze onze moeder had gekregen. Ze nam ons mee naar het land dat voor haar zoveel betekende en dat ze nooit echt achter zich heeft kunnen laten. Misschien waren die momenten op de bank daarom zo bijzonder. Het was alsof we samen nieuwe gebeurtenissen in Indonesië toevoegden aan haar verhalen, die meestal over het verleden gingen.

Ik dacht vroeger dat ze deze vliegzeizen speciaal voor ons bedacht. Pas kortgeleden leerde ik dat ze in 1946 in een gammel vliegtuig opsteeg en zelf Java vanuit de lucht zag. De mensen met wie ze aan

boord stapte, vormden net als zij een lichte last om te vervoeren, vermagerd als ze waren na oorlog en internering. Ze kwamen uit het kamp Soemobito, waar mijn oma met haar familie ruim acht maanden in onzekerheid had doorgebracht. Ze belandden er kort na het einde van de Japanse bezetting.

Op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, had Sukarno de Indonesische onafhankelijkheid uitgeroepen. Voor mensen zoals mijn oma, die zowel Europese als Aziatische voorouders hadden, maar in de ogen van velen meer Europees waren dan Aziatisch, was de daaropvolgende strijd die gevoerd werd om de nieuwe onafhankelijkheid zo gevaarlijk, dat zij in kampen werden geïnterneerd. Veilig voelde ze zich ook daar allerminst. Na de periode in het kamp Soemobito – een tijd van honger, angst en onzekerheid – werd ze per trein naar Solo gebracht, een stad die zo'n tweehonderd kilometer ten westen van het kamp lag. Daar stond het oude vliegtuig klaar.

Ze vloog naar Semarang, in het noorden van Midden-Java. De afstand tussen de twee steden was slechts honderd kilometer, maar over land was dat stuk nog te gevaarlijk. Via Semarang reisde ze door naar Surabaya. Het was een enorme omweg, want het kamp dat ze eindelijk mocht verlaten lag slechts vijftig kilometer van haar geboorteplaats Surabaya. Maar ze had geen keus. Of ze het zou halen, wist ze niet. Wat ging er door haar heen, toen ze in dat rammelende vliegtuig zat? Had ze enig idee wat haar stond te wachten?

Het was niet de eerste keer dat haar toekomst onzeker was. Dat was ook als kind het geval, toen ze woonde bij haar tante Tien die haar pleegmoeder werd, en ze niet wist of haar ouders haar nog zouden komen ophalen. En als achttienjarige, toen de oorlog net was uitgebroken. Ze rende door de straten van Surabaya, langs brandende huizen die getroffen waren door Japanse bombardementen op de havenstad, op weg naar het busstation. Met haar zusje reisde ze naar familie in de bergen om, jonge vrouwen als ze waren, uit de handen van Japanse soldaten te blijven.

Ze peinsde er aan boord van het vliegtuig nog geen moment over om het land te verlaten. Veel Nederlanders die in de decennia ervoor naar Nederlands-Indië waren gemigreerd in de hoop op betere

carrièrekansen in de kolonie, gingen na de Japanse bezetting zo snel mogelijk terug naar hun geboorteland. Maar zij was geboren op Java, haar familie kwam hier vandaan.

Het was onvoorstelbaar dat ze tien jaar later in Nederland zou wonen.

Het is wel begrijpelijk dat ze ons niet vertelde over haar vlucht toen wij als kleine kinderen op haar rug op de bank zaten. Haar herinneringen aan angst en onzekerheid wilde ze ons besparen.

Misschien wilde ze juist graag nieuwe herinneringen toevoegen aan de oude: herinneringen aan een reis met haar kleindochters, ondernomen vanaf de veiligheid van de bank in Bussum. Misschien wilde ze een vliegreis over Indonesië nu wél zelf vorm kunnen geven, wilde ze zelf kunnen bepalen wanneer de onverwachte wendingen plaatsvonden. Het was de enige manier waarop ze nog naar haar geboorteland kon afreizen. Ze is nooit meer daadwerkelijk teruggegaan.

Verhalen over het land waar ze vandaan kwam is ze altijd blijven vertellen. Over de reis naar Nederland in 1955 en haar tijd hier. Maar ze vertelde ons vooral hoe ze het vóór de oorlog had, tijdens haar jeugd in een huis met twee hectare tuin (dat was met ons Nederlandse tuintje bijna onvoorstelbaar) en bomen waar je met wel vijftien kinderen hand in hand omheen moest staan om ze geheel te kunnen omringen. Een eigen paardje, haar broer Jim die als Tarzan aan lianen slingerde, het verhaal van de slang die mijn moeder toen ze baby was bijna doodde... Soms spannende verhalen, altijd avontuurlijk, maar wel met een goed einde. Ze deelde met ons vooral haar rooskleurige herinneringen.

Ze vertelde weinig over haar tijd gedurende de Tweede Wereldoorlog en in het interneringskamp dat daarop volgde, zeker toen we nog jonge kinderen waren. Verhalen over de moeizame kanten van het leven van het gezin in Nederland heb ik in eerste instantie vooral van mijn moeder gehoord. Die verhalen over de tijd waarin mijn

moeder opgroeide, sluiten aan bij dat wat veel van de ruim 400.000 migranten uit de voormalige kolonie Nederlands-Indië meemaakten. Ze kwamen terecht in een land in wederopbouw na de Duitse bezetting, een land waar men weinig kennis had over dat wat er tijdens de oorlog en in de jaren daarna in Azië was gebeurd: een land dat migranten toen liever kwijt dan rijk was. Oorlogstrauma's en de ongewenste migratie moesten ze verwerken in een omgeving waar ze niet welkom waren, waar postkoloniale migranten, mede door de manier waarop er op hun uiterlijk en hun cultuur werd gereageerd, zich moeilijk echt thuis zouden voelen. Mijn moeder vertelde hoe ook bij hen thuis, zoals bij zoveel Indische gezinnen, gezwegen werd over dat wat in oorlogstijd was meegemaakt: een zwijgcultuur die de verwerking van trauma's op de lange termijn alleen maar lastiger maakte.

Hoewel ik over mijn oma's geschiedenis maar fragmentarisch hoorde, was dit wel de enige geschiedenis waar ik echt mee opgroeide. Mijn Nederlandse grootouders heb ik helaas nauwelijks gekend; mijn Indische opa ook niet. De verhalen over vroeger kwamen vooral van mijn ene oma en vonden voornamelijk daar plaats. Ze vertelde weliswaar weinig over de oorlog, maar dát er een Japanse bezetting was die een enorme rol speelde in onze familiegeschiedenis, leed geen twijfel. Later kreeg ik op school les over de Tweede Wereldoorlog zoals die in Europa plaatsvond. Over de Duitse bezetting wist ik van huis uit weinig. Op school hoorde ik juist nagenoeg niets over de oorlog in Azië, terwijl dat naar mijn gevoel ook een onderdeel was van dat verleden. Toen ik eenmaal geschiedenis ging studeren schreef ik me dan ook in voor verschillende vakken over koloniale geschiedenis, waar ik leerde over de Verenigde Oost-Indische Compagnie (de VOC) en over Indische literatuur. Na er thuis zoveel over gehoord te hebben van mijn oma en op school juist heel weinig, was deze keuze vanzelfsprekend.

Misschien maakte het bezig zijn met historische bronnen en het nadenken over wat wel en wat niet bewaard is gebleven me er extra van bewust dat er een moment zou komen dat mijn oma haar verhalen, onze geschiedenis, niet meer zelf kon vertellen. Omdat ik me als student meer in het koloniale verleden aan het verdiepen was, vroeg

ik haar of ik een keer opnames mocht maken als ze over vroeger vertelde. Het had wat voeten in de aarde, maar uiteindelijk begaf ik me met een stapeltje lege cassettebandjes naar haar appartement in Zwolle, waar ze sinds een jaar na aankomst in Nederland woonde.

Na de reis naar Nederland was ze eerst met haar gezin tijdelijk in een pension in Almelo terechtgekomen, tot de familie een huurwoning toegewezen kreeg in Overijssel. Dat ze sindsdien niet meer was verhuisd, was vijftig jaar later een onuitgesproken vanzelfsprekendheid. Een groot deel van haar verhalen die zich afspeelden in Nederland vonden hier plaats: de keuken waar zoveel eten werd bereid en bijgekruid, de overvolle woonkamer waar de familie toch altijd wel in paste. In de kamer aan het begin van de gang sliep mijn moeder, haar broers in de kamer naast de woonkamer, hun ouders in de blauwe kamer aan de achterkant. Opgegroeid als ik was in een ruime twee-onder-een-kapwoning in Bussum, kon ik me maar moeilijk voorstellen hoe hier, in het appartement waar oma nu alleen woonde en dat met al haar meubels en spullen al overvol leek, een gezin van vijf mensen had gewoond.

Herinneringen waren letterlijk onderdeel van het appartement geworden. Familiefoto's en de portrettekening van opa die mijn vader had gemaakt aan de muur, mooie stenen en schelpen op de gas-kachel waar ik als kind m'n hand lelijk aan had gebrand, briefjes geschreven in een houterig handschrift die jaren eerder door kleinkinderen waren opgestuurd, maar ook dekentjes en knuffels, knutselwerkjes en souvenirs, beeldjes van katten en vogels en andere dieren, uitbundige planten en bloemen, en allerlei op het oog waardeloze dingen die uiteindelijk nooit echt weggegooid konden worden omdat in elk object een herinnering schuilde. Objecten uit Nederland, dat wel.

Maar Indonesië was in haar keuken en in haar hoofd, en was daarmee altijd aanwezig.

In haar huis begonnen we, zij op haar gemakkelijke stoel met voor zich een laag houten krukje voor haar voeten die niet tot de grond reikten en extra kussens in de rug omdat de zitting voor haar eigenlijk te diep was, ik op de bank met voor me op de al enigszins volle salontafel een open trommel met koekjes ('neem maar zoveel je wil,

er is meer’). Hoelang of hoe kort die verhalen ook zouden duren, het was ondenkbaar dat ik er zonder eten naar zou luisteren. Na wat gedoe met de aansluiting en een testopname die we weer uitwisten, kon ze echt met haar verhaal starten. Wat onwennig hield ze de microfoon vast toen ze voorzichtig met haar levensverhaal begon.

Bij elkaar sprak ze deze middagen zeven cassettes in, elk anderhalf uur lang – ondertussen natuurlijk gedigitaliseerd om ze vooral niet kwijt te raken. Tien uur haar stem, tien uur van haar herinneringen: het is heel veel, maar ook te weinig.

Als ik nu terugdenk aan die middagen waarop mijn oma haar levensverhaal vertelde, en als ik weer door de artikelen blader die ik in die tijd voor mijn studie las en die ik nog steeds in een dikke map heb bewaard, realiseer ik me hoe vormend deze jaren waren. Waarom was ik na mijn bachelor niet specifiek met deze geschiedenis doorgegaan?

Misschien kwam het te dichtbij. Ik voelde me te persoonlijk betrokken. Dit verleden riep emoties op, familie verhalen van een pijnlijke migratie en bitter gemis, pijn die ook mijn pijn was geworden, terwijl ik juist bij mijn geschiedenisopleiding leerde dat je als wetenschapper zo objectief mogelijk onderzoek moest doen.

Tegelijkertijd wist ik niet wat mijn familiegeschiedenis precies over mij zei en wat mijn plek was in dit verleden. Lange tijd, ook na het overlijden van mijn oma, dacht ik dat ik vooral Nederlands was. Ik zei dat mijn moeder Indisch was, dat mijn familie van moederskant Indisch was, dat ik van Indische afkomst was, maar of ik zelf op die term aanspraak mocht maken, dat betwijfelde ik. Ik had geleerd hoe het in theorie werkte: Indonesiërs zijn geheel Indonesisch, Indische mensen hebben zowel Europese als Aziatische voorouders. Deze groep in Nederlands-Indië werd ook wel Indo-Europees genoemd, om hen te onderscheiden van de Europeanen met enkel Europese voorouders. (Om het ingewikkeld te maken: tegenwoordig gebruiken velen ‘Indisch’ ook voor die Europeanen in de kolonie met enkel Europese voorouders. In de praktijk hadden zij echter een heel andere sociaaleconomische positie dan de Indo-Europeanen.)

Als ‘Indisch’ om een gemengde afkomst gaat, zoals ik vroeger

leerde, kun je stellen dat je al Indisch bent als je één Indische ouder hebt, zoals ik. Maar er zijn maar weinig mensen die mijn Aziatische voorouders in mij zien. Met mijn lichte kleur en mijn oer-Friese achternaam plaatsen mensen me in het hokje Nederlander met Nederlandse voorouders. Ik ben niet racistisch behandeld, mij wordt vrijwel nooit gevraagd waar ik écht vandaan kom. Op basis van mijn naam en uiterlijk zien mensen mij als van hier, Nederland, zonder gecompliceerde migratiegeschiedenis die ik wel meedraag. Misschien voegde ik me onbewust, althans voor de buitenwereld, naar de manier waarop ik werd gezien. Ik stopte een deel van mezelf wat dieper weg.

Ruim tien jaar nadat ik als student mijn oma's verhalen opnam, werd ik universitair docent maritieme geschiedenis in Leiden. Nadat ik me tijdens mijn bachelor had verdiept in koloniale geschiedenis in Azië, had ik me gespecialiseerd in de zeventiende-eeuwse Atlantische wereld, ook een Nederlandse geschiedenis van overheersing en slavernij. Toen ik hierover doceerde, merkte ik dat de Nederlands-Indische geschiedenis me niet losliet, of dat ze weer bij me terugkwam. Natuurlijk was het in de colleges niet mogelijk om het over de West-Indische Compagnie te hebben zonder ook de VOC te bespreken. Er laaiden bovendien weer debatten op over de VOC-mentaliteit en het koloniale verleden, die niet los van mij en mijn familiegeschiedenis stonden. Deze discussies vroegen erom positie te bepalen. Ze gingen ook over mij en mijn voorouders.

Er waren in Nederland ondertussen ruim twee miljoen mensen met een directe historische band met de voormalige kolonie Nederlands-Indië – omdat ze er zelf vandaan kwamen, hun voorouders er gewoond hebben (al dan niet van Aziatische afkomst) of omdat ze er in het leger gediend hebben of afstammen van iemand die er militair is geweest. Breder gezegd kun je zelfs stellen dat alle Nederlanders een historische band hebben met dit koloniale verleden, omdat ons land gevormd is door deze geschiedenis. Toch had het nog steeds slechts een kleine plek in ons onderwijs. Toen ik doceerde in Leiden,

niet eens zo kort geleden, vertelden studenten me dat ze op de middelbare school alleen in positieve zin over de winstgevende handel van de VOC hoorden en nauwelijks iets leerden over de Tweede Wereldoorlog en de Onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië. In het handboek dat we voor Nederlandse geschiedenis gebruikten, waren veertien pagina's gevuld met de Tweede Wereldoorlog, zonder enige verwijzing naar de oorlog in Azië. Ik deelde de al te herkenbare frustratie van mijn studenten met Indische wortels. Het voelde alsof er ondanks debatten en groeiend bewustzijn weinig veranderde. Ik kon niet meer aan de zijlijn blijven staan.

Rond deze tijd kwamen mijn voormoeders via een omweg op mijn pad. Ik zag filmpjes van het Nationaal Archief in Den Haag, die waren gemaakt om de 'VOC: Opvarenden'-database onder de aandacht van een breed publiek te brengen. In deze database kun je op naam de mannen zoeken die in de achttiende eeuw voor de Compagnie naar Azië reisden. In de filmpjes van het archief kwamen afstammelingen van VOC-directeuren (die in de praktijk vrijwel nooit naar Azië gingen) en afstammelingen van VOC-werknemers (die wel naar Azië gingen) aan het woord. Hun voorouders die naar Azië reisden, kwamen vrijwel allemaal terug in de Republiek. Wat daarnaast opviel toen ik die interviews met mensen met 'VOC-voorouders' bekeek, was de nadruk op de voorvaders – de moeders kwamen nauwelijks ter sprake.

Een van mijn verre voorvaders, Coert Axelsz Rosenquist, was ook zo'n man die in dienst ging van de VOC. Dankzij zijn stamboom, al decennia geleden opgesteld door genealoog Roel de Neve, wist ik wel hoe anders het kon gaan met voorvaders die naar Azië reisden: veel van de werknemers van de VOC keerden namelijk helemaal niet terug naar de Republiek na een aantal jaar daar fortoin te hebben gemaakt. Zij bleven daar en kregen vaak kinderen met vrouwen die Aziatisch of Europees-Aziatisch (ook wel Euraziatisch) waren. De geschiedenis van veel VOC-voorvaders die inscheepten bij de Compagnie, is niet los van deze voormoeders te zien. Juist als we naar deze vrouwen kijken, kunnen we beter zicht krijgen op de complexiteit van de verhoudingen tijdens de koloni-

ale aanwezigheid van Nederland in de Indonesische Archipel.

Dat is eenvoudiger gezegd dan gedaan. Niet alleen in filmpjes over VOC-voorouders, maar ook in koloniale administratie en veel van de latere geschiedschrijving staan mannen centraal. De Rosenquist-mannen zijn dankzij hun loopbaan duidelijk aanwezig in verschillende archieven en drukwerken: zij werden gedocumenteerd als onderdeel van de administratie van de VOC en later als werknemers van de negentiende-eeuwse koloniale macht. De eerste in Azië geboren Rosenquist, Axel Anthonij, werkte vanaf jonge leeftijd in een van de kantoren van de achttiende-eeuwse Compagnie. Hierdoor is zijn carrière goed te volgen in de zorgvuldige salarisadministratie. Zijn zoon, Jacob Happon, leefde rond de eeuwwisseling: de tijd dat de VOC ontbonden werd en de kolonie door de Engelsen bezet werd. Nadat kort daarna het land weer eigendom werd van het nieuwe Nederlandse koninkrijk, werd Jacob genoteerd in volkstellingen die het nieuwe bewind uitvoerde (alleen de mannen werden geteld). Zijn zoon Johan Daniel Anthony, die met zijn ouders meeverhuisde naar Java, is gemakkelijk te vinden in de negentiende-eeuwse 'Rijksalmanakken' waarin de (mannelijke) hoofden van (Indo-)Europese huishoudens zijn opgenomen. Ook diens zoon Johannes Wilhelmus Theodorus is via zijn werk bekend: in de administratie van koloniale ambtenaren, want hij werkte op het marineterrein. Deze Johannes kreeg een dochter: Cornelia Frederika Rosenquist, mijn overgrootmoeder. Zij en haar kinderen en kleinkinderen, onder wie mijn oma en mijn moeder, migreerden in de jaren 1950 naar Nederland. Mijn overgrootmoeder is daar op hoge leeftijd overleden. Haar heb ik als kind nog meegemaakt.

Tot wie kan ik mijzelf en mijn familie rekenen? We zijn afstammelingen van VOC-opvarenden, van mensen die deel werden van de VOC-elite en later de koloniale middenklasse, die welvarend waren door het systeem van koloniale overheersing en uitbuiting. Vroeger vond ik het heel bijzonder dat er nog gegevens zijn over die verre Rosenquist die in 1735 met de VOC naar Java vertrok. Dat is het op een bepaalde manier natuurlijk ook. Maar het verhaal is eenzijdig, omdat het zwijgt over de Aziatische vrouwen van wie we ook afstammen: vrouwen van wie lang niet altijd de naam bewaard is gebleven en die

behoorden tot de oorspronkelijke bevolking die werd geconfronteerd met de komst en de overheersing van Europeanen. Ik wilde meer te weten komen over de Aziatische vrouwen en hun Euraziatische dochters dankzij wie de naam Rosenquist eeuwenlang is doorgegeven.

Hun levensloop valt echter niet zomaar te traceren. Deze vrouwen voerden geen formeel werk uit, waren niet in dienst van de Compagnie of het koloniale bewind en werden lang niet altijd meegeteld. Ik kende dankzij de Rosenquist-stamboom een aantal van hun namen en geboortedata. Ik wist dat Jacoba Happon, mijn verre voormoeder die met de eerste Rosenquist trouwde, een 'mextise vrouw' was: een vrouw met een Europese vader en een Aziatische moeder. Ik zag dat de naam van de oma van mijn overgrootmoeder ontbrak, waarschijnlijk omdat ze Aziatisch was en daarom moeilijker te vinden is in de koloniale administratie. Maar eigenlijk wist ik nog maar weinig over het leven van deze vrouwen. Dat terwijl zij cruciaal waren voor het voortbestaan van mijn familie, schakels in het koloniale systeem dat werd opgebouwd vanaf de tijd van de voc.

Er is wel steeds meer bekend over levens van vrouwen zoals zij, over de rol die ze speelden en over de positie die ze hadden. Dankzij verschillende onderzoekers is de kennis gegroeid over de Aziatische huishoudsters, slavernij en de manier waarop veel Indische families hun Aziatische voormoeders wegmoffelden. Actief verzwegen, de lichtbruine huid toegewezen aan Spaanse of Italiaanse voorouders, alles om maar te passen in het Europese ideaal dat die tijd werd opgelegd. De geschiedschrijving die lange tijd zo erg uit balans was, gaat nu langzaam maar zeker de andere kant op. Veel mensen met een Indische achtergrond zijn nu, net als ik, juist steeds meer geïnteresseerd in de Aziatische, Indonesische, kant van hun geschiedenis. Zelfs als we hun namen niet weten en nooit meer kunnen vinden, zelfs als ze lange tijd zijn verzwegen: we weten dat onze Aziatische voormoeders hebben bestaan.

Dus ik begon een zoektocht, om zelf bij te dragen aan de veranderende geschiedschrijving. Ik deed dit om meer te leren over mijn voormoeders, maar misschien ook wel om meer te begrijpen van mijn eigen plaats in dit grotere geheel. Hoe pas ik in die Nederlandse geschiedenis van migratie en koloniale macht, die geschiedenis van

buitensluiting? Wat is mijn antwoord op de vragen die altijd op de achtergrond speelden in de familieverhalen die ik meekreeg: waar kom je vandaan, waar hoor je thuis?

Ik ging aanknopingspunten najagen uit de stamboom van de familie Rosenquist, maar dan met als doel om juist de vrouwen te traceren die in deze familie een rol speelden. Via deze voorouders kon ik naar de lijnen zoeken waarmee de VOC-tijd in verbinding staat met het heden. Bovendien kon ik, door me te richten op de vrouwen die in het leven van de Rosenquists kwamen, kijken naar hun uiteenlopende achtergronden: uit welk milieu kwamen ze, wat was hun status en wat zegt dit over de maatschappij waarin ze opgroeiden? Waar kwamen hun voormoeders vandaan? Elke generatie begon ik bij een specifieke vrouw, en haar verhaal vertelde me weer over de tijd waarin zij en de andere vrouwen in haar familie leefden.

Er was geen logischer plek om mijn zoektocht te beginnen dan het mij al vertrouwde VOC-archief in Den Haag. Maar ik moest op een andere manier werken dan ik gewend was. De wetenschappelijke historische methoden die ik had aangeleerd, bleken lang niet altijd geschikt om te schrijven over mijn voormoeders, zeker de Aziatische voormoeders in de marge van de Europese koloniale samenleving. Ik had in mijn studie geleerd alles te moeten kunnen bewijzen. Later hamerde ik er in mijn onderwijs zelf bij mijn studenten op dat er empirisch bewijs nodig is. Onderbouw je punt met bronnen. Het moet te controleren zijn! Maar de vragen die we, ook als historici, steeds vaker stellen over mensen die zo lang een marginale plek is gegeven in de oorspronkelijke bronnen en in de geschiedschrijving, zijn niet altijd op de traditionele manier te beantwoorden.

Want hoe doe je recht aan vrouwen over wie je weet dat je vooral weinig weet? Iedere vrouw heeft haar eigen geschiedenis, moeder, vader, familie, voorouders, cultuur, levenshouding, kleur; van iedere vrouw weet je dat ze allerlei kenmerken en gevoelens en wensen en dromen en angsten moet hebben gehad, ook al is er over haar bestaan zo weinig opgeschreven, zo weinig te vinden.

Over sommige voormoeders kon ik vooral speculeren, moest ik me een voorstelling maken op basis van dat wat ik vond over vrou-

wen die in dezelfde tijd leefden. Andere voormoeders bleken juist opvallend aanwezig in het mannelijke bedrijfsarchief; hun leven kon ik met specifieke bronnen reconstrueren. Dat er dergelijke grote verschillen zijn, is terug te zien in het verhaal dat ik hier kan schrijven. Deze verschillen zijn deel van het verhaal.

Ik dacht vroeger dat ik te emotioneel betrokken was bij deze geschiedenis om er goed onderzoek naar te kunnen doen. Als historicus hoor je immers objectief te zijn. Maar hoe langer ik met dit onderzoek bezig was, hoe minder ik nog geloofde dat een dergelijke koude objectiviteit mogelijk is. Emoties horen bij het leven, bij de geschiedenis. Niemand kan geheel objectief zijn, van welke achtergrond ook. Wat ik hier wel kan doen, is duidelijk zijn over waar ik heb gezocht en over de problemen die ik tegenkwam in mijn zoektocht; ik kan de beperkingen van het archiefmateriaal en de vertelde verhalen uitlichten. Ik kan transparant zijn over mijn eigen positie.

Ik zocht in flarden archief, luisterde naar overgeleverde verhalen, groef in mijn eigen herinneringen, speurde naar familieadvertenties in oude kranten, bakte recepten uit handgeschreven schriften en bekeek oude zwart-witfoto's. Ik onderzocht de beperkingen van de archieven en verhalen en was me bewust dat ik deze geschiedenis weer vanuit mijn eigen perspectief vertelde. Het perspectief van een historicus, maar ook dat van een kleindochter.

Hoe langer ik aan dit boek werkte, hoe minder ik nog geloofde dat mijn achtergrond, met mijn persoonlijke betrokkenheid, herinneringen en emoties, mij ongeschikt maakte om deze Nederlands-Indische geschiedenis te schrijven. Die achtergrond bleek juist mijn kracht.

Hoewel ik in Nederland meer vond dan ik had verwacht, miste ik nog een ingrediënt. Om meer te weten te komen over de geschiedenis van mijn voormoeders, over de geschiedenis van mijzelf, moest ik verder kijken dan de verhalen die me waren verteld en dat wat al op papier was vastgelegd. Ik moest de moed bijeenrapen om dat te doen wat ik door mijn beladen familiegeschiedenis lang voor me uit

had geschoven: naar het geboorteland van mijn moeder gaan.

Als ik het nu niet zou doen, dan zou het me nooit lukken.

Dus ik boekte de reis die ik altijd wel van plan was ooit nog eens te ondernemen, maar waarvoor ik nog niet daadwerkelijk de stap had durven zetten. Misschien moest het zo zijn, dat ik het tot precies dit moment had laten wachten: ik ondernam de reis op de leeftijd waarop mijn oma net een paar maanden in Nederland woonde. Mijn reis is het gevolg van het idee voor dit boek dat ontstond toen ik zo oud was als mijn oma toen ze uit Indonesië vertrok. Net als zij ging ik naar een land dat ik alleen uit verhalen kende. Ik had echter de vrijheid om er maar kort rond te kijken, de keuze om na een paar weken weer naar mijn geboorteland terug te keren. Een levensgroot verschil.

Zelfs na alle verhalen was het moeilijk me daadwerkelijk een voorstelling van een land te maken. Hoe moest ik me op de reis erheen voorbereiden? Viel daar wel op voor te bereiden? Toen ik met mijn man, die heel wat reislustiger is dan ik, de tickets eenmaal had geboekt, keek ik er erg naar uit, maar ergens ook weer niet. Een land dat een bijna mythische status kreeg door alle verhalen, door al het heimwee en gevoel van verlies, dat kon alleen maar tegenvallen. Misschien dat ik daarom het bezoek eraan had uitgesteld. Of in ieder geval het geen prioriteit had gegeven. Natuurlijk wilde ik er nog wel eens naartoe, maar altijd was er wel een andere bestemming te vinden. Indonesië was te ver, te druk, te groots. En dit zou niet zomaar een vakantie zijn. De reizen die andere familieleden tot nu toe 'terug' hadden ondernomen, waren bijna als een pelgrimage. De plekken die bezocht moesten worden, de voorwerpen die als aandenken meegenomen werden, de bijna religieuze ervaring van het landen op die heilige grond, wat het gevoel gaf van thuiskomen.

Want voor mijn moeder, die er was geboren en er tot haar tweede heeft gewoond, was het alsof ze thuiskwam. De geuren, de sfeer, het klimaat, de mensen. Hoewel ze geen herinneringen aan gebeurtenissen van haar eerste jaren heeft, herinnerde haar lichaam het. Er vielen dingen op z'n plaats, ze begreep eindelijk waarom ze zich nooit helemaal op haar plek voelde in Nederland.

Ik vond het lastig dat te begrijpen. Ze was hier opgegroeid, al haar

familie woonde hier, ze was hier getrouwd en ze heeft haar drie dochters hier gekregen. Hier zijn haar daadwerkelijke herinneringen. En toch, toen ze daarheen ging, voelde ze zich pas écht thuis. Hoe ga je om met een moeder die altijd ook ergens anders wil zijn? Die weliswaar met haar lichaam hier was, maar in gedachten zo vaak daar. Ik wist het antwoord op die vraag niet echt. Uit onvermogen kreeg ik langzaam een hekel aan dat land dat altijd zoveel aandacht opslokte. Misschien bleef ik er daarom weg.

Maar ook mijn oudere zus, in Nederland geboren en getogen, beschreef haar aankomst in Indonesië als thuiskomen. Zoals ze erover praatte kwam het op mij over als een land waaraan Nederland nooit echt zou kunnen tippen. Bij haar gevoel van thuiskomen kon ik me helemaal weinig voorstellen. Hoe kun je thuiskomen op een plek waar je nooit bent geweest?

Ergens was ik ook wel jaloers op die ervaring, die zekerheid die dat gevoel uitstraalde, de zekerheid om bij de familie en bij onze geschiedenis daar te passen. Wat als ik dat helemaal niet ervaarde, wat als het land als elk ander vreemd buitenland zou voelen? Of zou het erger zijn als ik dat wél op die manier zou ervaren en daarna voor altijd het liefst naar dat land terug zou willen gaan? Ik hield mezelf bij mijn vertrek voor dat mijn aankomst in Indonesië op een teleurstelling zou kunnen uitlopen, of dat mijn reis in elk geval niet die speciale ervaring van ‘thuiskomen’ bij mij zou oproepen. Ik kon er na zoveel verhalen maar beter niet te veel van verwachten.

Maar de verhalen droeg ik wel bij me. Ik stapte aan boord van het vliegtuig met in mijn tas op mijn telefoon de gedigitaliseerde opnames van mijn gesprekken met oma, die opnames die ik meer dan tien jaar had laten liggen. Eenmaal geïnstalleerd, toen ik de motoren langzaam op gang voelde komen en het vliegtuig begon te bewegen, zette ik het eerste bandje aan om mijn nervositeit over het moment van vertrek weg te stoppen.

‘Ik ben geboren in Surabaya in Indonesië, het vroegere Nederlands-Indië. En uit mijn leven ga ik jullie wat vertellen, zoveel als ik mij herinneren kan.’ Mijn oma nam me weer mee naar Java, ik vertrok samen met haar nog voor ik daadwerkelijk opsteeg. Met haar

vroegste herinneringen vers in mijn hoofd probeerde ik opgevouwen in de te krappe stoel te slapen. Samen landden we op het eiland dat voor haar zoveel betekende.

Met de spanning van de vlucht nog in mijn lichaam ademde ik de eerste lucht in van het land waar mijn oma vandaan komt, waar mijn moeder is geboren. Het was, moe van de reis, moeilijk me voor te stellen dat ik er daadwerkelijk was. Benauwd, een beetje klam, de warme lucht als een deken over me heen, wat me niet echt op m'n gemak stelde.

Het zou natuurlijk mooi zijn om te kunnen schrijven dat ik me meteen op mijn plek voelde, maar in werkelijkheid had ik meer tijd nodig. Ik ben van nature geen reiziger, ik vind vliegen beangstigend, ik floreer niet automatisch in landen die geheel nieuw voor me zijn, zeker niet als het zo ver van huis is en mensen een taal spreken die ik niet ken. Mijn landing gaf me dus niet bepaald het gevoel van thuis-komen.

Ik kon nog zoveel verhalen hebben gehoord over een land, of kennis hebben opgedaan over de geschiedenis: toen ik er eenmaal landde bleek het niet genoeg om bij mij direct dat specifieke gevoel van thuis zijn op te roepen. Of misschien dacht ik er gewoon te veel over na en zat ik de manier waarop ik me voelde bij aankomst eigenlijk te snel en te academisch kapot te analyseren, in plaats van het gewoon te ondergaan. Misschien zat ik te veel na te denken over eventuele gedachten die er op dit moment door me heen zouden kunnen of moeten gaan.

Terwijl ik in gedachten probeerde te verwerken dat ik niet voelde wat ik hoopte te voelen, was het juist mijn lichaam dat arriveerde.

Ik stapte in een bus om van het vliegtuig naar de terminal gereden te worden. Ik stond, de bus ging rijden en ik was wat wankel, ik greep boven me een lus, zo'n handvat om jezelf staande te houden.

Je merkt pas echt dat je iets kunt, als je niet gewend bent het te kunnen.

Thuis hangen die lussen te hoog, ik ben te klein, mijn lengte voldoet niet aan Nederlandse maatstaven. Daar raak je aan gewend, want als je opgroeit in een land waar je lichaam niet past, dan pas je je aan. Dan zet je je schrap met de benen wat wijder uit elkaar om je